

Jörn Rüsenin näkemys historialliseen ajatteluun

Johanna Norppa & Tanja Taivalantti

Arvosteltu teos: Rüsen, Jörn 2017. Evidence and Meaning. Theory of Historical Studies. New York: Berghahn Books. 241 s.

Jörn Rüsenin kirja *Evidence and Meaning – A Theory of Historical Studies* tekee synteessin metahistorian merkityksestä historian tutkimukselle ja yhteiskunnan eri osa-alueille. Jörn Rüsen on pitkän linjan vaikuttaja, joka on julkaissut vuosikymmenien ajan. Pelkästään tämän kirjan kirjallisuusluettelosta löytyy yli 40 hänen tekstiään kuudelta eri vuosikymmeneltä. Rüseniä on useissa yhteyksissä luonnehdittu sukupolvensa johtavaksi historialliseksi ajattelijaksi, joka on työllään vaikuttanut siihen, miten historian metodologia ja teoria nähdään nykypäivänä. *Evidence and Meaning* luotaa muutoksia, joita viimeisen puolen vuosisadan aikana on tapahtunut historiallisessa ajattelussa. Samalla se tarjoaa tiivistetyn kuvan Rüsenin historiateorioista. Kääntäjät Diane Kerns ja Katie Digan ovat tehneet merkittävän työn kääntäessään tämän teoksen. Käännös voidaan nähdä avauksena anglosaksisen ja germaanisen historiografian dialogille.

Historian opettajalle Rüsenin kirjalla on tärkeä viesti, vaikka se ei ole helppoa luettavaa. Kirja johdattaa lukijansa kysymään, miksi historiaa opetetaan, ja tarjoaa siihen myös vastausehdotuksia. Rüsenin mielestä historian opettaminen on tärkeää, mutta sen ympärillä käydyssä keskustelussa keskitytään liian usein opetettaviin sisältöihin. Hänen mukaansa pitäisi tarkastella enemmän myös muihin historian ulottuvuuksiin, kuten historian poliittiseen käyttöön ja itse historian olemukseen, liittyviä kysymyksiä.

Lukiessamme kirjaa koronaepidemian edetessä emme voineet välttyä ajattelemasta kirjan teemojen yhteyttä vallitsevaan tilanteeseen. Rüsenin mukaan kriisit muuttavat historiallista ajattelua ja sitä kautta käsitystä historiasta. Hän jakaa kriisit kolmeen luokkaan sen mukaan, mikä niiden vaikutus on historiallisen ajattelun mallien muotoutumisessa. ”Normaalit kriisiajat” ovat yleisimpiä. Ne vahvistavat vallalla olevaa historiallista narratiivia. Esimerkkinä tällaisesta kriisistä hän mainitsee vuosikymmenen takaisen finanssikriisin, jonka tulkinnaaksi käy taloussuhdanteiden vaihtelut, jolloin valittu tulkinta vahvistaa olemassa olevaa markkinatalousjärjestelmän tulkinnan mallia. ”Kriittiset kriisiajat” muotoilevat uudelleen tulkinnan kenttää ja sitä kautta mallia, joiden avulla historiasta tehdään tul-

kintoja. Esimerkkinä Rüsen mainitsee Ranskan vallankumouksen, joka muutti ihmisten ajattelua kohti modernia historian mallia. ”Katastrofiset kriisit” ovat hänen mukaansa traumoja, jotka tuhoavat olemassa olevat historiallisen tulkinnan ja ajattelun mallit. Nämä kriisit vaikuttavat absurdeilta. Rüsenin mukaan selvin esimerkki tästä on holokausti. Todellisuudessa nämä kolme kriisityyppiä ovat loogiseen ajatteluun pohjautuvia abstraktioita. Kun kriisejä tarkastellaan historiallisesta perspektiivistä, voidaan löytää piirteitä kaikista näistä kolmesta kriisityypistä. Näin ihmiset muodostavat käsityksiä menneisyyden kokemuksista. Tässä vaiheessa on varmaa, että koronakriisi on kokemus, jota tullaan muistelemaan pitkään. Aika kuitenkin näyttää, tuleeko siitä historialliseen ajatteluun vaikuttava kriisi ja jos tulee, niin minkä tasoinen.

Historiallinen ajattelu mielen toimintana

Sekä historiandidaktiikan että historian tutkimus on viime aikoina keskittynyt historialliseen ajatteluun. Historiallinen ajattelu on käsite, jota käytetään sekä anglosaksisessa että germaanisessa tutkimusperinteessä. Anglosaksinen historiandidaktiikka on painottanut historian taitoja käyttäen historian tekstitaitojen (historical literacy) käsitettä. Historian tekstitaidot kuitenkin sisältää historiallisen ajattelun yläkäsitteen. Germaanisessa tutkimusperinteessä historialliseen ajatteluun kytkeytyy laajemmin filosofisia, teoreettisia ja eksistentiaalistisia kysymyksiä.

Rüsenin mukaan kaikki historiallinen ajattelu perustuu ihmismielen erityiseen kapasiteettiin muodostaa merkityksiä ajassa tapahtuville kokemuksille. Hän jakaa tämän mielen kyvyn neljään eri päällekkäiseen ja limittäisten kategoriaan. Näitä kategorioita ovat kokemus, tulkinta, orientaatio ja motivaatio. Yhdessä ne muodostavat historiallisen merkityksen, joka on historiallisen ajattelun perusta. Nämä mielen toiminnan kategoriat voidaan sijoittaa ajalliseen järjestykseen. Silloin ensimmäisenä on kokemus, jonka ydin on muutos. Muutoksen aiheuttaa ihmisen elämässä yllättävä tapahtuma, ja muutos eletään tai koetaan tietynä aikakautena. Muutosta pyritään selittämään omasta ajasta käsin. Toinen mielen toiminnan taso on historiallinen tulkitseminen. Ihmisten pitää tulkita yllättäviä tapahtumia siten, että ne sopivat heidän mielensä olemassa olevaan järjestykseen. Tulkinta muuttaa historiallisen kokemuksen historialliseksi tiedoksi (historical knowledge). Historiallinen tieto voi vahvistaa olemassa olevia traditioita, heikentää traditioita tai mahdollistaa uusia orientaatioita. Ihmisillä on taipumus luoda malleja, joiden avulla he pyrkivät sovittamaan yllättäviä tapahtumia olemassa olevaan järjestykseen. Kun tapahtumasta tulee ymmärrettävä, sitä voidaan käyttää orientaation välineenä. Kolmas mielen toiminta onkin orientaatio, jota on kahta erilaista. Toisaalta ihmiset tarvitsevat historiallista orientaatiota, jonka avulla he selittävät ympäröivää maailmaa. Toisaalta he voivat historiallisen orientaation avulla selittää myös itseään. Tässä on historiallisen orientaation tärkein tehtävä: rooli identiteetin neuvottelussa, rakentamisessa, muuttamisessa ja tehostamisessa. Neljäs toiminta on motivaatio. Historiallinen orientaatio synnyttää kuulumisen tunteita, joilla on merkittävä rooli siinä, että ihminen haluaa tehdä jotain, esimerkiksi uhrata elämänsä ryhmänsä puolesta.

Historiallista ajattelua koulussa

Rüsenin mukaan yksi tärkeimmistä historiallisen tiedon käytännön sovelluksista on historian oppiminen ja opettaminen koulussa. Hänen historiandidaktiikan kenttään kuuluvat koulujen lisäksi muutkin oppimisen paikat, kuten museot ja monumentit aina moderniin mediaan asti. Historiandidaktiikka on historian oppimisen akateeminen oppiaine, ja se eroaa perustavanlaatuisesti muista historiatieteistä. Historian opettamiseen tarvitaan akateemista ymmärrystä nimenomaan historiallisen tiedon rakentumisesta ja historian opettamisesta. Tämä sisältää myös käsityksen siitä, millaisia historiallisen ajattelun osa-alueita opetuksen on tarkoitus harjaannuttaa.

Rüsenin teoria metahistoriasta liittyy siis siihen, että opettajan pitäisi itse kysyä, mitä historia on, ja hänen tulisi hahmottaa historian olemusta. Tähän opettaja tarvitsee historian akateemista koulutusta. Koronakriisin edetessä ihmiset joutuvat miettimään käytännön toimintamalleja, ja Rüsenin mukaan tässä astuu kuvaan historiallinen ajattelu. Korona saattaa muuttaa opettajan historianopetusta. Esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan teemoista voikin korostua espanjantaudin leviäminen pandemiaksi. Hetkellisesti oppilaat saattavat olla halukkaita puhumaan vain koronasta, vaikka tunnin tavoitteena olisi ollut jotakin muuta, tai he saattavat korostaa tautien merkitystä menneisyydessä tapahtuneille muutoksille. Varsinainen suorien toimintamallien oppiminen historian tapahtumista ei ole Rüsenin mukaan historianopetukselle ja historialliselle ajattelulle asetettujen tavoitteiden mukaista. Pikemminkin opettaja välttelee valmiiden kaavojen tarjoamista nykyisyyden ymmärtämiseen ja tulevaisuuden odotusten asettamiseen. On kuitenkin tärkeää tunnistaa erilaiset ajatteluomme vaikuttavat mallit ja miten menneisyyden ja nykyisyyden kriisit vaikuttavat historiallisen merkityksen muotoutumiseen ja tulevaisuuden odotuksiin. Tämä voisi avata kuvaa historian olemuksesta ja siitä, miten menneisyys muuttuu historiaksi. Rüsenin mukaan tämä voisi olla historianopetuksen tärkein tavoite.

Rüsen ei tarjoa konkreettisia työkaluja historian tutkijalle tai opettajalle vaan ennemminkin filosofista ja teoreettista näkökulmaa. Kirjasta on turha hakea työkaluja seuraavalle oppitunnille. Mutta jos haluaa hakea perusteita, miksi koulussa pitäisi opettaa historiaa ja miten sitä tulisi opettaa, niin siihen kirja tarjoaa vastauksia.

VM Johanna Norppa on tohtorikoulutettava Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa.

FM Tanja Taivalantti on tohtorikoulutettava Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa.

